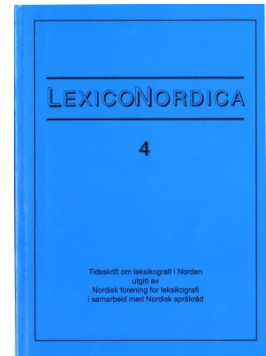

LexicoNordica

Titel: OQAATSIT i tid og rum. Historie og status
Forfatter: Birgitte Jacobsen
Kilde: LexicoNordica 4, 1997, s. 41-64
URL: <http://ojs.statsbiblioteket.dk/index.php/lexn/issue/archive>

© LexicoNordica og forfatterne

Betingelser for brug af denne artikel

Denne artikel er omfattet af ophavsretsloven, og der må citeres fra den. Følgende betingelser skal dog være opfyldt:

- Citatet skal være i overensstemmelse med „god skik“
- Der må kun citeres „i det omfang, som betinges af formålet“
- Ophavsmanden til teksten skal krediteres, og kilden skal angives, jf. ovenstående bibliografiske oplysninger.

Søgbarhed

Artiklerne i de ældre LexicoNordica (1-16) er skannet og OCR-behandlet. OCR står for 'optical character recognition' og kan ved tegngenkendelse konvertere et billede til tekst. Dermed kan man søge i teksten. Imidlertid kan der opstå fejl i tegngenkendelsen, og når man søger på fx navne, skal man være forberedt på at søgningen ikke er 100 % pålidelig.

OQAATSIT i tid og rum. Historie og status

Greenlandic has been a literate society to adequate dictionaries etc. for a relatively long period, compared with the other Eskimo societies. In 1973 there was a radical spelling reform in Greenland which created an acute need for new dictionaries. Until now only a minor Greenlandic-Danish elementary dictionary has emerged, and there is still a great need for dictionaries of many kinds. Unfortunately, this kind of 'industry' is low on the list of priorities. Furthermore, the making of dictionaries between Greenlandic and other languages faces various theoretical and practical difficulties, due to morphologically typological differences.

1. Skriftsprogets historie

Sammenlignet med de øvrige eskimoiske dialekter har grønlandsk en lang skriftsprogstradition, som startede i begyndelsen af 1700-tallet med Hans Egedes arbejder med ordbøger og katekismus, fulgt op af sønnen Paul Egedes ordbog (1750), grammatik (1769) og bibeloversættelser (1866). I 1791 kom Otho Fabricius' grammatik og hans ordbog udkom i 1804. I 1851 udgav Samuel Kleinschmidt først en grammatik, og i 1871 en ordbog.

Mission og læse- og skriveundervisning går gerne hånd i hånd, og selv om den tidlige læseundervisning mest var udenadslære, voksede læse- og skrivekyndigheden langsomt men støt for den almindelige befolkning gennem 1800-tallet (Gad 1981: 208ff). I 1845 oprettedes de første kateketseminarier i hhv. Godthåb (Nuuk) og Jakobshavn (Ilulissat), og i 1861 startede den første landsdækkende avis Atagagdliutit (= 'læsestof'), som i øvrigt er udkommet lige siden.

De tidlige ordbøger og grammatikker repræsenterer et imponerende arbejde, hvor et ukendt og strukturelt meget fremmedartet sprog blev kortlagt og beskrevet. Rent ortografisk var de imidlertid 'præ-mature'. Først med Kleinschmidts arbejder fik grønlandsk en sprogvitenskabelig adækvat retskrivning, der var i brug til den store retskrivningsreform i 1973.

2. Fortegnelse (ikke komplet) over ordbøger og lignende

2.1 Før ordbøgerne

Der findes nogle grønlandske ordlister fra 1500 og 1600-tallet, indsamlet dels af opdagelsesrejsende (Davis 1586, grl.-eng.) dels ved 'bortførelse' af fire eskimoer til Danmark (Olearius 1656, Bartholin 1673 og Resen 1687, alle grl.-ty.). Disse ordlister blev lavet af folk,

der ikke selv talte eller forstod sproget. Udover en rent kulturhistorisk værdi har listerne også stor sproghistorisk interesse (cf. Petersen & Rischel 1985).

Efter kolonisationen af Grønland begyndte det store arbejde med at skabe et grønlandsk skriftsprog, og starten blev gjort med Hans Egedes to ordlister (fra 1722 og 1725) og hans kollega Albert Tops ordliste (fra 1727) (indgående analyseret i Bergsland & Rischel 1986).

2.2 Egentlige ordbøger m.v.¹

GRØNLANDSK-DANSK

- 1750: Poul Egede *Dictionarium grönlandico-danico-latinum*.
- 1804: Otho Fabricius *Den grønlandske ordbog, forbedret og forøget*.
- 1871: Samuel Kleinschmidt *Den grønlandske Ordbog*.
- 1926: C.W. Schultz-Lorentzen *Den grønlandske Ordbog*
- 1977: Chr. Berthelsen, I. Kleivan, Fr. Nielsen, R. Petersen & J. Rischel *Ordbogi. Kalaallisuumit – qallunaatuumut. Grønlandsk – dansk*.
- 1990: Chr. Berthelsen, B. Jacobsen, I. Kleivan, Fr. Nielsen, R. Petersen & J. Rischel *OQAATSIT. Kalaallisuumiit Qallunaatuumut. Grønlandsk Dansk ORDBOG*.

GRØNLANDSK-ENGELSK

- 1927: C.W. Schultz-Lorentzen *Dictionary of the West Greenland Eskimo Language*

DANSK-GRØNLANDSK

- 1893: J. Kjer & Chr. Rasmussen *Dansk-grønlandsk Ordbog (samt Supplement til Kleinschmidts grønlandske Ordbog)*.
- 1960: Aa. Bugge, Kr. Lyngé, Ad. Fuglsang-Damgaard & Fr. Nielsen: *Dansk-Grønlandsk Ordbog*
- 1980: Palle Christensen *Den lille ordbog* (skolebog)
- 1994: Bent Gynther: *Billedordbog* (skolebog)

ENGELSK-GRØNLANDSK-DANSK ORDLISTE

- 1996: Kirsten B. Madsen & Ely Olesen: *Oqaatsinik allattorsimaffik. Ordliste. Word List* (skolebog)

GRØNLANDSK ordbog

- 1951 og 1967: Jonathan Petersen *ordbogêrak*

¹ Tak til lederen af Grönlandica samlingen på Nunatta Atuagaateqarfia (Grønlands Landsbibliotek) Klaus Georg Hansen for hjælp med at tjekke de mindre kendte ordlister og parlører.

TILHÆNGSLISTER (afledningssuffixer alene)

-1988: B. Hertling & L.L. Olsen *Grønlandsk tilhængsliste*.

(Tematisk ordbog m.) PARLØR:

-1891: C. Ryberg *Dansk-grønlandsk Tolk*

(Lærebog m.) PARLØR:

-1862: Janssen, C.E. *Elementarbog i Eskimoernes Sprog*.

-1900: P.H. Sørensen *100 timer i grønlandsk. En lærebog i det grønlandske sprog*.

PARLØR:

-1952: Aage Bugge *Grønlandsk rejseparlør*

-1973: Rasmus Bjørgmose *Grønlandsk parlør*

-1993: Birgitte Hertling *Grønlandsk parlør*

-1996: Birgitte Hertling *Tulutut saaffigikkitt* (en oversættelse af ovennævnte).

Desuden er der op gennem tiden lavet diverse mere eller mindre autoriserede ordlister og parlører, udarbejdet til specielle erhvervsgrupper (fx. læger og sygeplejersker) eller til bestemte fagområder (fx. matematik og jura). Derudover findes der forskellige småskrifter til brug i skolen.

3. Retskrivningsreformen – baggrunden for Ordbogi

Ordbogssituationen i Grønland skal ses på baggrund af retskrivningsreformen. I 1973 gennemførte man i Grønland en radikal retskrivningsreform, hvor den hidtidige etymologiske eller morfemkonstante retskrivning, der havde været gældende siden midten af forrige århundrede (Kleinschmidts retskrivning) blev afløst af en fonemisk. Det skal særligt bemærkes, at retskrivningsreformen blev gennemført af grønlændere i Grønland, hvilket havde – og har – stor politisk betydning.

Reformen havde, hvad der ikke kan forbavse nogen, været længe undervejs med stærke meningstilkendegivelser både for og imod. Den gamle retskrivning var svær at lære at stave, fordi den indeholdt mange stumme bogstaver (både konsonantgrupper og diftonger), der i moderne grønlandsk ved en gennemgribende assimilationsproces er blevet udjævnet til homorgane lange lyde. I den nye retskrivning er de stumme bogstaver væk og erstattet af dobbeltbogstaver, ligesom også de forskellige accenter er væk og erstattet af dobbeltbogstaver.

Et lille eksempel vil illustrere forskellen mellem de to retskrivninger (den gamle, etymologiske, øverst, den nye, fonemiske, nederst):

tauva naivâ āma avdla tugtúniak
taava naavaa aamma alla tuttunniaq

(betydning hhv: 'også', 'det får færtten af ham', 'også', 'en anden', 'rensdyrjæger')

Selv i en fonemisk retskrivning, dvs. i en retskrivning, hvor der er et forholdsvis enkelt forhold mellem skrift og udtale, kan man ikke undvære en retskrivningsordbog. Behovet var selvfølgelig akut lige oven på reformen. På grundlag af en politisk beslutning i Grønland og efter indstilling fra den daværende skoledirektør i Grønland opfordrede det danske Ministerium for Grønland en gruppe fagfolk i Danmark (bestående af såvel grønlændere som danske) til at udarbejde retskrivningsordbogen.

Af forskellige grunde fandt man det praktisk at udvide projektet og tilføje en kortfattet dansk oversættelse til hvert opslagsord (Rischel 1996), og redaktionen fik lov til at arbejde under det nye koncept: en kombineret retskrivnings- og grønlandsk-dansk ordbog, der skulle

tilgodese folkeskolens behov for en opslagsbog af begrænset størrelse. Der er dog herudover taget et vist hensyn til, at bogen også vil blive benyttet uden for skolen, såvel af grønlandske som af danske brugere (Ordbogi 1977:10)

Den kombinerede retskrivnings- og grønlandsk-dansk ordbog udkom i **1977**, og fik navnet *Ordbogi*. Da *Ordbogi* efter en halv snes år stod for at skulle genoptrykkes, gav det grønlandske Hjemmestyre den samme redaktionsgruppe mandat til at foretage ikke bare en revision, men også en udvidelse. I den forbindelse trådte også undertegnede ind i redaktionsgruppen.

Undervejs kom bogen imidlertid til at undergå så store ændringer og udvidelser, at man enedes om at give den nye udgave et helt nyt navn. Nu kom den til at hedde *Oqaatsit*, hvilket simpelthen betyder 'ord'. Den udkom i **1990**. Hvor *Ordbogi* indeholdt 10.287 opslagsord og 540 tilhæng (aflednings-suffixer), indeholder *Oqaatsit* 16.315 opslagsord og 700 aflednings-suffixer. Nu siger antallet af opslagsord ikke så meget i sig selv; pointen er, at der er tale om en forøgelse på over 60 % for helord og knap 80% for suffixernes vedkommende. Udover forøgelsen af opslagsord skete der også visse substantielle ændringer, som jeg vender tilbage til.

I det følgende vil jeg mest tale om *Oqaatsit*, da det er den, jeg har været med til at lave. Imidlertid er de fleste af de overordnede principper overtaget fra *Ordbogi*, så selv om bogen er udvidet, har rammerne været de samme.

4. Målgrupper

Det er velkendt, at ordbøger med forskellige målgrupper må opbygges efter forskellige principper. Hvor forskellige de kan være, fremgår tydeligt af følgende eksempel:

bære, v. 3: kivísimavá, nangmagpá, akiarpá, tigumiarpá, atatípá, -karpok, atorpá; *stolterne -r loftet sukat kilák najúmivát; ~ et lys i haanden nanerúsissarpok; ~ et barn over daaben mérak kuisitugssak tigumiarpá; ~ hende paa hænderne sorssuará, asassará; ~ sorg alia-sútinik atissakarpok, aliasútekarok; ~ paa en sorg alianartorsiorok; ~ sine lidelser med taalmod ániaútine ilalárdlune atorpá; træet -r godt orpik inerititakardluarpok; hun -r et barn under hjertet nártuvok; ~ præg af tak. præg; ~ vidne om tak. vidne; ~ et falsk navn ateringsamiuk atersimavok; ~ frugt inerititakarpok, kingunekarpok; ~ prisen hjem ájugauvdiune akigssarsivok, ájugauvok; ~ rente ernlakarpok (aningaussat); ~ vaaben sákulissarpok; mon isen kan ~? silko atugssaunerdlune? bristle eller ~ tak. bristle; lyden -s langt bort nipe ungasigsumut tusarssauvok; del -s mig for taimálsasorára; vinden -r fra land avalagsarnerpok; hvor -r det hen sumut ingerdlava? kanok kingunekásava? ~ ned arkúpá; ~ op majúpá; sallowand -r bedre op(pe) end ferskvand tarajok imermit pugtalanarneruvok; ~ over med kajagssúpá, assagtúpá, kamagá; ~ det over ikáupá; kan du virkelig ~ det over dit hjerte? ilumut taimailiorsinauvit? nákingnigsináungilatit? ~ det tilbage orkúpá; ~ det ud ánpá; ~ sig ingminut akilersinauvok; ~ sig ad iliorpok; hvordan er det, du -r dig'ad kanok-una iliorpit?*

Fig. 1

Slår man op under ordet 'bære' i den dansk-grønlandske ordbog fra 1960 ser man, at der først står en række grønlandske ord: *kivísimavá, nangmagpá, akiarpá, tigumiarpá, atatípá, - arpo, atorpá*. Der er ingen nærmere forklaring, og den danske bruger ved således ikke, om det er synonymmer eller betydningsvarianter eller hvad. Den danske bruger må derfor slå de angivne gloser op én for én i den grønlandsk-danske ordbog for at finde ud af hvad de betyder. (Hhv. *kivísimavá*: har løftet det op; *nangmagpá*: bærer det på ryggen; *akiarpá*: hjælper ham at bære; *tigumiarpá*: har det i hånden; *atatípá* lader det bestå (som det er); - *arpo* : har...; *atorpá*: bruger det).

Så følger der en lang række danske idiomatiske udtryk, hvori ordet 'bære' indgår, eksempelvis: *bære et barn over daaben...*, *bære hende på hænderne...*, *træet bærer godt...*, *bære præg af...*, *bære over med...*, *bære sig ad...* med en forklaring på grønlandsk efter hvert udtryk.

bærer (er Støttepunkt for noget): tungavi-
ginekarpor; Støtterne bære Løftet: sukat ka-
liata tungavigai; Ijen kan bære: siko atug-
ssángorpok (el. kajangnarungnaerpok), siko
tuarorpok; b. noget som Løftbrager: agssartor-
pok, - - paa grøn. Vis (i et Bærebånd over
Panden): nangmagpok, - - paa Stulbrenc:
erssugpok, - - paa Armene: pernermigpok,
- - under Armen: unermigpok, - - paa sam-
menlagte Arme el. i et Forflæde el. lign.: ki-
nerfigpok, - - over Lænderne: kujangmigpok,
makisermigpok, - - imellem Lænderne: king-
miarpok, - - paa Hovedet: kakagpok, - - (sin
Kjale): maxigpok, - - i Haanden: tigumiarpok;
har for meget at bære (paa een Gang): ardli-
arpok; det er ham for meget at bære (paa een
Gang): ardliar; b. det: agssartorpá, nang-
magpá, erssugpá, pernermigpá, kivsumiarpá
el. kivgumiarpá (Prov), unormigpá, kinerfigpá,
makisermigpá, kingmiarpá, kakagpá, (kåine)
maxigpá, tigumiarpá, - - for ham: nangmá-
pá, tigumiúpá; giver ham (noget) at bære:
nangmagkerpá, nangmagkersorpá (-mik); giver
(noget) det at bære: nangmagkiúpá (-mut);
har ham til at bære for sig: nangmagtigá; b.
ham paa Nøggen: amarpá, - - sidende over
sine Stulbre: kakagpá, - - i Barmepels: amár-
pá; b. et Barn ved Daaben: kuisstogsak
tigumiarpá; uegtl. b. det (en Tilfikkelse, Sorg,
Lidelse o. lign): atorpá; kan ikke bære det:
(atugke) artorpá; b. det med Taalmod: ilalár-
dlune atorpá; med Ud. og Fræp.; b. det
bort: autdlarupá; b. det frem: savssáupá,
ápá, - - til ham: savssáussivigá, átsivigá; b.
det hid: káipá, tikiúpá; b. det hjem: anger-
dláupá, Aff. tarpok; b. Vand hjem: imertar-
pok, - Brændsel hjem: kissugtarpok, - Is
hjem: nilagtarpok; b. det hos sig: nagsarpá;
de bære det imellem sig (paa en Baare): a-
kiarpát; b. det ind: erkúpá, - - (flere Ting
efter hinanden): erkússorpai; b. det med sig:
nagsarpá, nagsatará; b. det ned: arkúpá, - -
(flere Ting efter hverandre): arkússorpai; b.
det omkring med sig: angaláupá el. angat-
dláupá; b. det op: majúpá, - - (i flere Gange):
majússorpai, - - over Højvandsmærket: tiv-
farpá; b. det over (et Vand, en Grøft el.
lign.): ikáupá el. ikárúpá; uegtl. b. over med
ham: kajagssúpá, assagtúpá; b. paa det:
nangmagará, nanertortigá; fig. b. paa en Sorg:

alianartok nanertortigá, - - sin Synd: ajor-
tuliane nanertortigá; b. det tilbage: uter-
tipá, orkúpá; b. det ud: anipá, anisipá, áni-
pá, - - paa Møddingen: agterpai, agtakú-
ngorpai, ánisiterpai el. ánisorpai; forstellige
Talemaader; b. Frugt: inerititakarpor, kingu-
nigssakarpor; b. gode Værter, bærer godt:
naussorigpok, naggorigpok, kingunertuvok; b.
daarligt: naggordlugpok, kingunikipok; b. Had
el. Nag: únigssuivok, kingarssuivok, - - til
ham: únigssorpá, kingarssorpá; b. Ravn af
- : atekarpor (-mik); b. Omfjerg for ham:
paorkivá, isumagá, isumagssorpá; b. Pisen:
pitsauneruvok, angneruvok, - - i noget: Aff.
neruvok, - - i Stjælhed: pinerneruvok, - -
i Belsmag: mamarneruvok, - - for ham el. det:
pitarpá, kángerpá, akimorpá, akipá; b. Denter:
(aningsat) erniorput, ernissarput, átau-
tigssakarput (MS); b. Sorg: aliasúsimik a-
tissakarpor; b. Sværb: panakarpor, panali-
ssarpok; b. Daaben: sákokarpor, sákulissar-
pok; b. sig. ab: ilivok, pivok, - - med det: il-
livá, pivá; hvorledes har han sig ab: kanok-
ilivá, kanok pivá? b. sig saaledes ab: imaili-
vok, taimailivok, - - med det: imailivá, tai-
mailivá; b. sig forfert ab: kigdlormut, ilivok
(el. pivok), kigdlormórpok, kókuvok, - - med
det: kigdlormut ilivá (el. pivá), kigdlormórpá,
kúkuvá; b. sig taafeligt ab: sianítsulivok, sia-
ningilak, sianipok, silakángilak; b. sig. ab
som - : Aff. patdlagpok, ilivok (-tut), pi-
vok (-tut); b. sig ab som en, der ingen For-
stand har: silakángitsórpátdlagpok, silaká-
ngitsutut ilivok; b. sig ab som et B.: mérarpá-
tdlagpok; b. sig ab som han: ássigá, ilárpá; det
bæres ham for at - : Aff. sorá; det bæres
mig for, at din Broder spurgte om det: kátá-
ngutingnut aperssútinginasugára

Fig. 2

I den gamle dansk-grønlandske ordbog fra 1893 (Kjer & Rasmussen) (se Fig. 2) ser man under *bærer* først en semantisk grundbetydning: (*er Støttepunkt for noget*), og så følger en udførlig liste over 'bære' på forskellig vis med den grønlandske glose for hver betydning, eksempelvis: *bære paa grønland. Vis (i et Bærebaand over Pande): ... , bære på Skuldrene: ... , bære på Armene: ... , bære under Armen: ... , bære på sammenlagte Arme el. i et Forklæde el. lign.:... , bære over Lænderne: ... , bære mellem Tænderne: ... , bære på hovedet: ... , bære sin Kajak på Hovedet: ... , bære i Hånden: ... , bære ham paa Ryggen: ... , bære ham siddende over sin Skuldre: ... , bære det mellem sig (paa en Baare): ...* – osv. Derefter følger en lang række eksempler på *bærer* brugt i overført betydning og i idiomatiske udtryk.

Disse eksempler viser meget klart at en ordbogs opbygning og indretning afhænger af hvilke(n) målgruppe(r), den er tiltænkt.

Den dansk-grønlandske ordbog fra 1926 er primært en L2-L1 ordbog (hvilket også fremgår af forordet), mens den gamle fra 1893 primært er tænkt som en L1-L2 ordbog (hvilket ligeledes fremgår af forordet). Selv om forfatterne af begge ordbøger udtrykker håb om, at ordbogen også kan bruges af den sekundære brugergruppe, så fremgår det vist tydeligt af ovenstående eksempler, at den nye da-grl. ordbog fra 1926 kun er til begrænset gavn for danske brugere. Desværre er det den eneste på markedet, idet man af sparehensyn har nøjedes med at genudgive den (1991) som et fotografisk genoptryk.

Det er indlysende, at en ordbogs målgruppe skal bestemmes nøje i forvejen (Svensén: 16 ff). Man skal bestemme hvilke **krav**, man vil – og kan – stille til brugerne, f.eks. om de skal være i besiddelse af grammatisk indsigt. Tilsvarende skal man have begrundet formodning om, hvilke **forventninger** brugerne har til ordbogen. Man skal også tage stilling til om ordbogen skal kunne bruges af **forskellige** målgrupper, dvs. hvorvidt ordbogen skal kunne bruges af både aktive og passive brugere (Svensén 1993:21). Man skal også bestemme om ordbogen skal kunne bruges både direkte (reception, produktion og oversættelse) og indirekte (generel videnssøgning) (Bergenholtz 1995:7–9).

Den primære målgruppe for Ordbogi var som nævnt de grønlandske skoleelever, dvs. at primær-brugeren var en hypotetisk grønlandsk halvstor skoleelev med modersmålskompetence (hvorfor der kun i begrænset omfang er oplysninger om bøjningen af de grønlandske ord), med ringe forstand på grønlandsk grammatik (hvorfor der kun i begrænset omfang er brugt koder og symboler for grammatiske oplysninger), med begrænset kendskab til dansk (hvorfor der er oplysninger om danske nominers køn og bestemthedsform, men af pladshensyn ikke oplysninger om danske verbers bøjning).

Men også voksne grønlændere forventedes at kunne have nytte af bogen, og også danske brugere, såvel skoleelever som voksne. Efter som Ordbogi var den eneste grønlandsk-danske ordbog i ny retskrivning, var det klart, at den blev brugt overalt, og i Oqaasit blev mål-

gruppen udvidet eksplicit, således at der blev taget større hensyn til brugerne uden for skolen, både grønlandske og danske. Det medfører, at visse ord nu forklares nærmere af hensyn til danske brugere:

i Ordbogi: *nuka* t lillebror; lillesøster

i Oqaatsit: *nuka* t (en drengs) lillebror; (en piges) lillesøster

(t er en grammatisk kode for taggit = navneord)

Selvom den primære målgruppe stadig var de grønlandske skoleelever, vidste vi, at ordbogen i praksis ville komme til at fungere som en ordbog til alle brugere til alle formål. Inden for de givne, stærkt begrænsede rammer var det en næsten umulig opgave at lave en sådan ordbog. Vi sad ligesom mellem fire stole, og vi havde ofte fornemmelsen af, at uanset hvilken løsning vi fandt frem til, så var den utilfredsstillende i mindst én henseende.

5. Opbygningen af en ordbog mellem to sprog af vidt forskellig struktur

At grønlandsk og dansk er strukturelt vidt forskellige gør, at det ikke altid er så helt ligetil at lave ordbøger mellem de to sprog. Grønlandsk er et polysyntetisk sprog, hvilket betyder, at der til en rod eller stamme kan sættes en lang række aflednings-suffixer inden bøjnings-suffixerne afslutter ordet. Aflednings-suffixerne i et polysyntetisk sprog som grønlandsk er mere indholdsmættede end aflednings-suffixer i sprog som dansk, og man burde måske snarere kalde dem 'udvidelses-suffixer' og kalde de afledede ord i grønlandsk, som ofte svarer til hele sætninger for 'udvidede ord' (Rischel 1990:445). Udtrykket 'afledning' kan let give et forkert indtryk af ordene i et polysyntetisk sprog, fordi afledning i vores sprogtype ofte begrænser sig til kategoriskift: *ven – venlig – venlighed*, eller enkle betydningsændringer: *ven – uven*. Traditionen tro vil jeg dog fortsat bruge 'aflednings-suffixer' (andre steder kaldet derivations-suffixer) om de suffixer, der står mellem roden og de grammatiske bøjningsendelser (fleksions-endelserne) sidst i ordet.

Et grønlandsk ord svarer som sagt ofte til flere ord på dansk eller en hel sætning:

ipukatakkiartuinnaramalu

ipu-: at ro

-katak-: er blevet træt af

-kiartu-: mere og mere

-innar-: helt

-ra-: KAUSATIV (modus)

-ma: subj. 1.p.sg.

-lu: og (enklitisk)

= 'og da jeg efterhånden var ved at blive godt træt af at ro'

Faktisk må mange af de grønlandske aflednings-suffixer oversættes med flere ord eller hele fraser. Et eksempel:

apuuteqqaanniupput (*apuute-* 'nå frem', *-qqaanniuu-* 'kappes om at', *-pput* INDIKATIV, intransitiv, subj. 3.p.plur') = 'de kappes om at komme først i mål')

Aflednings-suffixer kan pr. definition aldrig stå alene. Man kan ikke tage suffixet *-qqaanniupput* alene og bruge det til at sige 'de konkurrerer'. Det skal hæftes på en verbalstamme: 'de konkurrerer om at...'. (Der er en selvstændig verbalstamme, der betyder 'konkurrerer': *unammi-*. Vil man sige: 'de konkurrerer' hedder det så: *unammipput* med behørig endelser for modus, person og tal.)

I kraft af det polysyntetiske princip i grønlandsk kan en rod som sagt udbygges med et endda meget stort antal aflednings-suffixer. Det giver et tilsvarende stort antal afledninger af hvert rodord. Hvis ordbogen skulle indeholde alle mulige afledninger af en given rod, ville den blive uendelig stor. Eksempelvis:

niaqoq 'hovede'
niaqormaq 'en hovedlignende klippe'
niaqormaarsuk 'en klippe der minder lidt om et hovede'
niaqormaarsussuaq 'en stor klippe der minder lidt om et hovede'
niaqormaarsussuarmukarpoq 'han er på vej til den store klippe der minder lidt om et hovede'
niaqormaarsussuarmukannigilaq 'han er ikke på vej til den store klippe der minder lidt om et hovede'
niaqormaarsussuarmukarniarpoq 'han agter at tage hen til den store klippe der minder lidt om et hovede'
niaqormaarsussuarmukarniaraluarpoq 'han havde ellers til hensigt at tage hen til den store klippe der minder lidt om et hovede – men...'

Det er klart, at der må sættes grænser for hvilke afledninger, der tages med som opslagsord. Selv i et sprog som dansk sætter man jo også grænser og medtager f.eks. kun i begrænset omfang afledninger med *-hed*, *-en*, *-eri* og tillægsformer af udsagnsord (Retskrivningsordbogen 1986:14), og udelader således ordformer, der dels kan forudsiges (når man vil skrive dem) dels forstås umiddelbart (når man læser dem).

På den anden side er det lige så klart, at en ordbog udelukkende med rodord vil være yderst mangelfuld, idet den ville mangle alle de (mere eller mindre) leksikaliserede afledninger, dvs. udtryk hvis betydning ikke blot er summen af elementerne, men som har en helt specifik betydning.

Hvis man kun tog rodord med i en grønlandsk ordbog, ville man eksempelvis komme til at mangle følgende glosser:

ord	oqaaseq
kirke	oqaluffik
skarv	oqaatsoq
grammatik	oqaasilerineq
sprog	oqaatsit
debat	oqallinneq
fortælling	oqaluttuaq
foredrag	oqalugiaat
tolk	oqalutsi
telefon	oqarasuaat
prædikestol	oqaluttarfik
grammofon	oqaluttartoq
roman	oqaluttualiaq
verbum	oqaluut

idet de alle er leksikaliserede afledninger af rodordet *oqaq*, der betyder 'tunge'. Tilsvarende ville der være en lang række almindelige verber som heller ikke kom med, hvis man kun tog rodordet:

diskuterer	oqallipput
omtaler det	oqaatigaa
bander	oqaasipiluppoq
antyder noget	oqamisaaarpq
fortæller ham noget	oqaluttuuppaa
fortæller om det	oqaluttuaraa
prædiker	oqaluussivoq
mumler	oqalorussarpoq
buser ud med noget	oqartoorpoq
siger noget for sjov	oqaruserpoq
taber målet	oqassatanngueruppoq

Det er en indlysende urimelig løsning. Så kunne man forsøgsvis bestemme, at alle leksikaliserede afledninger skulle med. Men faktisk er det i et polysyntetisk sprog vanskeligt at finde formelle kriterier til at afgrænse leksikaliseringer fra produktive ordformer. Rent teoretisk er det et kompliceret spørgsmål, hvilke afledninger sprogbrugerne i polysyntetiske sprog danner produktivt hver gang og hvilke afledninger, de håndterer som helheder (Rischel 1996:226, Fortescue 1980: 260, 268–269, Jacobsen 1994:53ff, 218ff).

I praksis er løsningen – ikke uventet – at ordbogs-magerne må skønne hvilke udtryk der er faste NOK til at man nødtigt vil undvære dem i ordbogen.

Én ting er spørgsmålet om produktivitet, en anden er spørgsmålet om frekvens. Selv om de to ting har et vist overlap, er de i princippet uafhængige af hinanden. Man kan argumentere for, at også særligt hyppige udtryk kommer med i en dagligsprogsordbog, også selv om de er fuldt produktive (dvs. at betydningen er forudsigelig og umiddelbart forståelig). Især hvis man tager hensyn til de danske brugere,

som jo ikke kan være sikre på hvilke afledninger, der er lige ud ad landevejen, og hvilke, der har en specifik betydning. Det vil sige, at ordbogs-magerne her skønner hvilke udtryk der er hyppige NOK til at man gerne vil have dem med i ordbogen.

Men også hensynet til de grønlandske brugere kan tale for at man tager en del almindelige afledninger med i ordbogen – den har jo nemlig stadig funktion som retskrivningsordbog, den eneste af slagsen.

5.1 Makrostruktur

Et andet – beslægtet – problem er hvordan rodord og afledninger skal placeres i forhold til hinanden. I de ældre ordbøger som Kleinschmidts (1871) og Schultz-Lorentzens (1926) står f.eks. alle de ovennævnte ord under rodordet *oqaq*. Så kan i hvert fald den fremmedsprogede bruger få en fornemmelse for, hvordan de enkelte afledninger af ordet er bygget op, og hvilke suffixer, der indgår. Derudover er der også en pointe i at kunne se, hvordan ordene hænger sammen: hvilke ord, der er afledt af hvilke med hvad.

I tilfældet med *oqaq* og dets afledninger var sammenhængen klar, men på grund af morfofonemiske variationer er den det ikke altid. Eksempelvis rod-verbet *katípai* 'føjer dem sammen; tæller dem sammen'. Herunder findes (hos Kleinschmidt 1871) både *katersorpai* 'samler dem sammen', en glose vi i dag har i *katersortarfik* 'forsamlingshus' og *katersugaasivik* 'museum'. Videre hos Kleinschmidt: *kátúpá* 'føjer det til noget', i reflektiv: *kátúput* 'de forene sig om noget'. Det har vi i dag i *kattuffik* 'en organisation, et forbund'.

Men det er ikke så nemt at finde ud af, at *kattuffik* skal slås op under *katippai*. Kun hvis man er nået et stykke vej ind i grammatikken og sproget kan den fremmedsprogede bruger regne sammenhængen i de forskellige afledninger ud. Hvis man hverken er en aktiv bruger eller grammatisk avanceret, er der mange gloser der er svære at finde, fordi man ikke ved, hvilken rod man skal slå op under.

Men for den fremmedsprogede, aktive og avancerede sprogbruger hjælper det på hukommelsen og på hele forståelsen af sproget, hvis gloserne opføres efter det etymologiske princip fordi man da kan se sammenhængen direkte.

Også for modersmålsbrugeren kan en ordbog af den type måske styrke den sproglige bevidsthed. Det virker måske naivt at mene sådan, men jeg har ofte oplevet at give mine grønlandske studenter en AHA-oplevelse om deres eget sprog, når jeg viste dem nogle sammenhænge i deres sprog, som de ikke var bevidste om.

I både Ordbogi og Oqaatsit er opslagsordene ordnet strengt alfabetisk. Hermed lettes ordfindingen for alle brugergrupper, mens de sproglige sammenhænge sløres – for alle brugergrupper.

6. Aflednings-suffixer

6.1 Notationspraksis

Aflednings-suffixerne – eller tilhængene, som de kaldes i dansk-grønlandsk sammenhæng – er et kapitel for sig. Mange suffixer har flere variantformer afhængigt af ordstammen. De morfofonemiske regler er indviklede, men de fleste former kan dog beskrives ved forholdsvis generelle fonologiske regler, selv om der selvfølgelig både er undtagelser og idiosynkrasier.

Man kan derfor diskutere, om suffixerne skal opstilles som en underliggende form med varianter, sådan som tilfældet er i de tidligere ordbøger, eller med hver variant noteret separat.

Lad os tage et eksempel:

-galuar-, -raluar- og -kaluar-

er tre (fonologisk betingede) allomorfer af samme morfem (underliggende -galuar).

Hos Kleinschmidt (1871) står der: *g|aluarpoq*, dér angiver koden *g|* hvilke morfofonemiske varianter suffixet har, og disse regler er gennemgået detaljeret andetsteds i bogen. Dvs. der er tale om en forholdsvis høj grad af kondensering med de grammatiske oplysninger fordelt både under lemmaet og i omtæksten.

I Schultz-Lorentzen (1926) står der blot én opslagsform: *-aluarpoq* (som ovenikøbet er en forkert analyse af det suffix), og dér må man selv finde allomorferne inde i eksemplerne.

I Ordbogi/Oqaatsit er de tre variantformer opført som tre selvstændige indgange, men hver med krydshenvisning (**naleqq**) til de to andre varianter: (*o-o* er en kode for suffixets morfosyntaktiske egenskaber, i dette tilfælde at det er et verbalt suffix, der sættes på en verbal stamme)

-galuarpoq, *o-o* ... (**naleqq** -*kkaluarpoq*, -*raluarpoq*)
-kkaluarpoq, *o-o* ... (**naleqq** -*galuarpoq*, -*raluarpoq*)
-raluarpoq, *o-o* ... (**naleqq** -*galuarpoq*, -*kkaluarpoq*)

Både hos Kleinschmidt (1871) og Schultz-Lorentzen (1926) kræves det, at brugeren har grammatisk indsigt (i bred forstand), nemlig at vedkommende ikke bare ved, at en bestemt form skal slås op under en anden form – men også hvilken form, den skal slås op under.

Hos Schultz-Lorentzen er der imidlertid ikke megen information at hente, for det fremgår slet ikke, at der er tale om en i øvrigt regelmæssig variation. Den generalisering får man hos Kleinschmidt.

At man i Ordbogi/Oqaatsit valgte at opføre alle varianter separat og ikke ville bruge morfofonologiske koder skyldes en formodning om, at man ikke kunne forvente nogen grammatisk indsigt af mål-

gruppen – det var og blev en 'skoleordbog'. Noget helt andet er, at man også kun i begrænset omfang kan vente nogen grammatisk indsigt hos mange af de voksne grønlandere. Dels er der ikke længere tradition for nogen særlig dybtgående sproglære, dels er lærermanglen i Grønland stor, og især i bygderne varetages modersmålsundervisningen ofte af folk uden nogen form for uddannelse.

Til gengæld er alle konjugationsklasser i Oqaatsit **systematisk** repræsenteret i eksemplerne under hver opslagsform, således at den grammatisk trænede (og den aktive bruger) selv kan udlede de relevante morfofonemiske oplysninger, forudsat et kendskab til verbernes konjugationsklasser. Det er det jeg ovenfor kaldte latente eller implicite oplysninger.

6.2 Udvalgelse af afledningsuffixer

Aflednings-suffixerne giver selvfølgelig også anledning til mange overvejelser angående udvælgelsen. I Oqaatsit er udvalget foretaget primært ud fra et produktivitets-kriterium, men også hyppige tilhæng, der ikke er produktive, er med. For den aktive bruger, hvad enten det er en grønlandssproget eller en dansksproget, kan det imidlertid være et savn, at de gamle leksikaliseringer eller meget uproduktive suffixer ikke er med. På den måde går man glip af interessante sammenhænge i sproget.

6.3 Oversættelse af afledningsuffixerne

Det kan være svært at give en dækkende oversættelse af aflednings-suffixerne. Betydningen af et suffix er til en vis grad kontekstafhængig, dvs. at det enkelte suffix' aktuelle betydning kan afhænge af den stamme, det bliver sat på, og sommetider også af efterfølgende aflednings-suffixer, og endda af andre sætningsled.

Kleinschmidt (1871) giver dels en kernebetydning, dels udførlige teksteksempler under opslaget, hvor man ikke blot får illustreret de forskellige morfofonemiske varianter men også får oplysninger og forklaringer om betydningsnuancer, brug, collocation, videre kombinationer, m.v. Kleinschmidt's ordbog tilgodeser både aktive og passive brugere, både direkte og indirekte brug og faktisk også både L1-talere og L2-talere.

I Schultz-Lorentzen (1926) gives en kernebetydning efterfulgt af nogle enkelte eksempelsætninger.

At det er så omfattende et projekt at give en dækkende oversættelse af suffixer er baggrunden for at man i Ordbogi/Oqaatsit valgte ikke at oversætte suffixerne, men at lade det være op til brugeren at indkredse en kernebetydning ved hjælp af flere forskellige eksempler:

-**qqartorpoq** o-o *nereqqartorpoq*, spiser ikke meget;
sineqqartorpoq, får aldrig sovet ordentligt; *tikeqqartorpoq*,
 kommer kun sjældent hjem

Netop den manglende oversættelse af suffixerne har været til stor irritation for de danske brugere. Det har affødt udgivelsen af en 'tilhængsliste' fra 1988 (Hertling & Olsen 1988) med korte oversættelser af de mest produktive suffixer, efterfulgt af nogle få ord-eksempler. De korte oversættelser er en hjælp for den danske bruger, men man risikerer til gengæld at blive låst fast i en lidt for håndfast oversættelse, så man aldrig får fat i hele spektret af, hvad suffixet kan bruges til.

Som det er nu, hvor de fleste danske brugere alligevel griber til tilhængslisten, har vi i forbindelse med den igangværende revision af Oqaatsit drøftet at indføre oversættelse af aflednings-suffixerne. Det har imidlertid ikke været praktisk muligt at foretage så grundlæggende en ændring.

7. Ordforråd

I Ordbogi blev der brugt både sekundære og primære kilder: dels de hidtidige ordbøger, dels det talte og skrevne samtidige sprog. Her kan man passende citere hvad Otho Fabricius skriver i sit forord til ordbogen fra 1804:

men den [P.E.'s ordbog] maatte naturligviis blive mere og mere mangelfafig, alt ligesom Sproget berigedes med nye Ord og Vendinger formedelst Indbyggernes længere Omgang med Udlændinger, og disse nøjere bleve bekendte med dets Ord-Forraad og Dannelighed til at navngive endog fremmede Ting og udtrykke abstrakte Begreber.

I Ordbogi blev nydannelser og nye betydningsudvidelser taget med, samt veletablerede nyere låneord fra hverdagslivet, som f.eks. *biili*, *banki*, *fabrikki*, *maskiina*.

Ældre ordstof blev stort set ikke taget med, det samme gjaldt dialektord. Ordbogen skulle afspejle standardsproget som det tales i Central-Vestgrønland. De ældre ordbøger indeholdt en del dialektord med oplysninger om lokalitet, men også de byggede på det Central-Vestgrønlandske standardsprog, der ligger til grund for retskrivningen.

I Oqaatsit er antallet af opslagsord som sagt blevet udvidet væsentligt, ikke bare i antal, men også substantielt. Der er både kommet flere nutidige grønlandske ord med og flere gammeldags ord f.eks. fra den ældre litteratur. Men der er stadig ikke dialektord.

I Oqaatsit er der som noget nyt kommet en del faste fraser med, (dvs. også i begrænset omfang oplysninger om kollokation). Denne

udvidelse er sket primært af hensyn til danske brugere. Fraserne kan slås op under hvert led, dvs. uden krydshenvisninger. Og der har selvsagt ikke været plads til at få særligt mange faste udtryk med.

Endvidere er der kommet forskellige fagtermer med samt forkortelser, akronymer og stednavne. Der er kommet lidt flere forklaringer med under opslagsordene, således (som vist ovenfor) er f.eks. de grønlandske slægtskabstermer forklaret (af hensyn til de danske brugere), og danske fagtermer er forklaret (af hensyn til de grønlandske skoleelever).

Det er indlysende, at primærkilderne ikke kan udnyttes optimalt, når ordbogen bliver lavet i Danmark. Selv ikke den mest opmærksomme og bevidste sprogbruger kan have den fulde føling med, hvad der rører sig i sproget i moderlandet. Det kan endda knibe, selv om man bor midt i sprogsamfundet... bortset fra, at i princippet er enhver ordbog jo forældet den dag den udkommer.

Sprognævnet udsender med spredte mellemrum forskellige terminologilister, men ofte opfatter de almindelige sprogbrugere ordene som konstruerede ad hoc-udtryk. Det har således ikke altid været let for redaktionsgruppen at skulle afgøre, hvilke udtryk der var levedygtige eller berettigede (de to ting er ikke nødvendigvis det samme).

At der kan være afstand mellem terminologi-skabende myndigheder og almindelige sprogbrugere, kan ikke undgås i et land med kultursammenstød på flere fronter. Der er ikke bare kulturelt sammenstød mellem dansk og grønlandsk, men også mellem administrationsapparatet og borgerne, og mellem center og periferi. Debatten om den problematik er endnu i sin vorden. Men det har ikke kunnet undgås, at Oqaatsit kommer til at virke mere normativ end redaktionsgruppen ønsker.

7.1 Homonymer – polysemer

Som i alle andre ordbøger må man tage stilling til, hvordan man behandler homonymer og polysemer. Uden i øvrigt at gå ind på vanskelighederne ved at afgrænse de to begreber, vil jeg her bruge termen **homonymer** om to enslydende ord (hvilket i den fonemiske retskrivning også betyder ens-stavede, dvs. **homografer**) som betyder hver sit, og som ikke har en fælles betydningskerne, som er etymologisk ubeslægtede og som evt. bøjes forskelligt. Og bruge termen **polysem** om to enslydende ord (og homografer), som betyder hver sit, men som har en fælles betydningskerne, som er etymologisk beslægtede og som bøjes ens.

Hvis man sammenligner Ordbogi og Oqaatsit kan man sige, at Ordbogi implicit fulgte et morfosemantisk kriterium (Svensén: 202–203), idet der var en forholdsvis streng skelnen mellem homonymer og polysemer, således at polysemer med samme morfologiske

egenskaber blev opført som betydningsvarianter (eller -udvidelser) under samme lemma. Eksempelvis:

avalappoq *o* sejler ud; rejser til Danmark; træder frem; går ud på dansegulvet

Ved særligt almindelige polysemer delte man dog betydningsvarianterne op i to separate opslagsord:

atuarpaa I *o* følger det (en vej, rute eller et spor)
atuarpaa II *o* læser det

Den anden betydning er en betydningsudvidelse, i sin tid dannet helt konkret ud fra, hvordan man følger linien med fingeren når man sidder og læser.

I Oqaatsit er der derimod eksplicit gjort rede for princippet: hellere for mange opslagsord end for få. Det betyder, at selv om man i princippet følger et morfosemantisk princip, så får et semantisk kriterium (med lav tærskel, som jeg vil kalde det) lov at dominere, hvor man skønner det praktisk af hensyn til den ene eller den anden brugergruppe. Det vil sige, at man i Oqaatsit i højere grad opfører polysemer som separate opslagsord, hvis den fælles betydningskerne fortaber sig i historiens tåger eller anses for at være for abstrakt. Som eksempel på en tåget historisk sammenhæng, der opløses er ovennævnte:

avalappoq I *o* sejler ud; sejler af sted
avalappoq II *o* rejser til Danmark
avalappoq III *o* går ud på dansegulvet

Et eksempel på at en abstrakt sammenhæng opløses ses i behandlingen af tre etymologisk forskellige ord (de etymologiske oplysninger (fra Fortescue et al. 1994) har jeg angivet i parentes, de står selvfølgelig ikke i ordbøgerne.

Kleinschmidt (1871) har tre opslagsord, her gengivet i forkortet form:

pâk I 'fiskeand' (< *pa(C)iR)

pâk II 'munding eller indgang' (< *pað)bruges om:

- 1) munden af en fjord indløb, sund (evt. store elve),
- 2) munden af skydevåben, skorsten, blæseinstrument og andet rørignende
- 3) indgangen til et hus el. telt el. hule
- 4) åbningen = ringen i en kajak
- 5) åbningen på en pose el.l.
- 6) åbningen i et ærme eller bukseben fornedet

paok 'sod' (< *pagu(la))

I Ordbogi står de, traditionen tro, som tre ord:

paaq I: skallesluger
paaq II: husgang, forstue, entré
paaq III: sod

men i Oqaatsit er den ene af underbetydningerne udskilt som et fjerde opslagsord:

paaq I: skallesluger (en fugl)
paaq II: husgang, indgang, forstue, entré
paaq III: sod
paaq IV: kajakring

I Oqaatsit er *kajakring* blevet indført som selvstændigt opslagsord, fordi den fælles betydningskerne (indgang, munding) skønnes at være for abstrakt. Det er praktisk, at man direkte kan se oversættelsen. Det spiller også ind, at der er tale om et begreb fra den traditionelle fangerkultur, som måske ikke er bekendt for alle de unge, og hvor den danske oversættelse formodes at være en hjælp (idet alle grønlandske børn i princippet lærer dansk i skolen. I praksis er det meget afhængigt af, hvor i landet og hvilken skole det er).

Man kan i øvrigt også se, at hensynet til de grønlandske skoleelever stadig vejer tungest, siden man forklarer at *skallesluger* er 'en fugl'. Så ved de, hvad det er for et *paaq*, de får oversat.

7.2 Nye ord, låneord og fremmedord

Selv om spørgsmålet om låne- og fremmedord og indførelsen af nye begreber er af stor betydning for ethvert 'lille sprog', vil jeg kun lige strejfe emnet, men ikke gå i dybden med det her. Det kunne ellers give stof nok til en artikel for sig.

Låneord defineres gerne som fremmede ord, der er helt eller næsten integreret i sproget, hvad udtalen og stavning angår, og som kan bruges af alle. Fremmedord defineres gerne som fremmede ord, der ikke er lydligt fuldt integreret, ejheller stavemæssigt, og som føles som og virker som fremmedelementer. Det er selvsagt ikke muligt at sætte en skarp grænse imellem de to begreber. I Oqaatsit kaldes alle ord af fremmed oprindelse derfor for nemheds skyld for låneord.

I grønlandsk er de gamle låneord stærkt integreret i sproget, både i udtale og stavning: *palasi* (præst), *poorsimaaq* (bådsmand) *ussik* (okse), *kuupeeq* (koben), *pilikki* (blæk), *Suulut* (Søren), *Ujuaat* (Johan).

Med tiden blev låneordene mindre og mindre integreret i takt med den stigende påvirkning fra dansk og med det, at flere og flere lærte mere og mere dansk. Så de nyere låneord bryder den grønlandske

fonotaks og grafotaks i større grad: *maskiina*, *fabrikki*, *helikopteri*, *klippekoriti*.

Spørgsmålet om integration af fremmede ord, dvs. i sidste ende spørgsmålet om grænsen mellem låneord og fremmedord kompliceres af, at integrationen afhænger af hvor i landet man er, og hvilke personer der bruger dem, dvs. hvor meget dansk de kan. Men selvfølgelig afhænger det også af det rent sproglige materiale, dvs. hvor nemt det er at integrere det konkrete ord: børnene i Nuuk siger *kureprætseq* (kurebræt – med delvis integration) men *tikkummi* (tyggegummi – med fuld integration).

Hvad angår stavning af låneord kan det diskuteres i hvor høj grad de skal grønlandiseres. Det er ikke givet at man altid – ligesom kunstigt – skal integrere ord, som faktisk er fremmedartede, og som føles som fremmedelementer. Det såkaldt internationale hensyn vender begge veje: på den ene side kan det være praktisk (for både grønlandere og udlændinge) at de grønlandske ord afspejler de internationale ord. På den anden side kan det også være en fordel, at grønlanderne kan genkende ordene i udenlandske tekster (brugsanvisninger, lærebøger osv.) Men det er klart, at det ikke bare politisk men også retskrivningsmæssigt (overholdelsen af det fonemiske princip) vil være ønskeligt, at brugsord får lov at blive stavet som de siges på grønlandsk.

I Oqaasit har vi forsøgt at afbalancere de forskellige hensyn, idet vi udtrykkeligt gør opmærksom på, at der i hvert enkelt tilfælde er tale om et skøn. Vi havde ikke kommissorium til vidtgående ændringer, men vi havde heller ingen officielle retningslinier at arbejde ud fra. Det betød at vi også på dette punkt kom til at virke normsættende – men uden mulighed for en forudgående offentlig og officiel principdiskussion. – Vi har grønlandiseret stavningen (delvist) ved de mere almindelige ord, f.eks. ændret *billetti* til *bilitsi* og *betoni* til *betonngi*, men tillader fortsat dobbeltformer: *hesti* og *hiisti*, *cykeli* og *sikkili*.

Spørgsmålet om låne/fremmedord diskuteres mere eller mindre heftigt i de nordiske lande, og løses som bekendt vidt forskelligt i de forskellige lande. Á. Svavarsdóttir (1994) skriver om problematikken i islandsk ud fra en ordbogsmæssig synsvinkel, hvor hun bl.a. lægger vægt på ordbogens funktion som oplysende og vejledende men også på sprogbrugerens ret til selv at vælge.

Lars Vikør (1993) diskuterer det sproglige klima i de nordiske lande, eller rettere i de nordiske sprogsamfund, og kobler graden af sprogbevidsthed sammen med, hvor truet sproget er. Begrebet sprogbevidsthed er svært at definere, men Vikør beskriver de forskellige nordiske sprog alt efter hvor megen variation de tillader, hvor konservativ retskrivningen er, hvor puristisk en holdning til låneord de har og hvorvidt de assimilerer låneordene; det er ikke absolutte kategorier, men gradsspørgsmål. Vikør kobler placeringen på skalaerne til, hvorvidt sprogbrugerne tager deres sprog for givet, eller om de

føler, at sproget skal man kæmpe for – og værne om: man er mere tolerant over for låneord, hvis man tager sit sprog for givet.

Det er faktisk svært at placere grønlandsk entydigt på Vikørs skala. For mig ser det ud som om Grønland hører til blandt 'strammerne' i de fleste af Vikørs kategorier, undtagen hvad låneord angår, hvor det hører til blandt 'slapperne'.

Både hvad fremmedord, låneord og oversættelseslån angår, er billedet imidlertid temmelig blandet: der er på den ene side både emsige sprogrøgttere og fundamentalister – på den anden side har de fleste en mere pragmatisk holdning til låneord. Grønland har ikke et særlig stærkt eller markant sprognævn, det lider af ressourcemangel både menneskeligt og økonomisk. Der er heller ingen sammenhængende og effektiv sprogstyring, men heldigvis er der netop nu bestræbelser i gang for at forbedre forholdene.

At problematikken ikke er helt enkel, viser følgende eksempel: i Oqaatsit hedder telefon *oqarasuartaat*, men man siger faktisk mest *oqarasuaat*. (Det står der til gengæld ikke, kun i formen *oqarasuaatilerisoq*: telefondame. I den nye udgave af Oqaatsit kommer *oqarasuaat* selvfølgelig med).

Låneordet *telefoni* står også opført, og findes i forskellige afledninger. Den sprogbruger, som uden tøven bruger *oqarasuaat* når han taler om en telefon, eller bliver spurgt, hvad 'telefon' hedder på grønlandsk, bruger ligeså spontant *telefonikkut* ('gennem telefonen'), når han taler om f.eks. et telefonmøde. Det viser, at brugen af låneord også afhænger af den syntaktisk-semantiske sammenhæng – ligesom sociolingvistiske og pragmatisk forhold givetvis spiller ind. Men den slags er ikke blot svært at beskrive, endsige give regler for, det er også svært at styre.

8. Grammatiske oplysninger i Oqaatsit

Hvad angår de grammatiske oplysninger bærer Oqaatsit præg af at være en skoleordbog (ikke en egentlig 'videnskabelig' ordbog, cf. Rischel 1996:221–222), som ydermere skal tilgodesee vidt forskellige målgrupper.

Så **fordelingsstrukturen** (af de grammatiske oplysninger, cf. Bergenholtz 1995:9) er både simpel (der står grammatiske oplysninger om de danske ord under lemmaet) og ikke simpel (der bruges koder for grammatiske oplysninger, som er forklaret i **omtesten**).

Kondenseringsgraden (omfanget af og kompleksiteten af kodebrug og henvisningssystem (Mogensen 1995:111ff) er derfor relativt lav, idet kun enkelte grammatiske oplysninger er angivet med koder, mens andre oplysninger enten er skrevet fuldt ud, dvs. uden brug af koder, eller også ligger latent i de valgte ordformer. Med latent mener jeg, at oplysningerne gives implicit, således at man kun vil opdage at

man får en grammatisk oplysning, hvis man har de fornødne forudsætninger for selv at uddrage systematikken. I det følgende vil jeg eksemplificere disse forhold nærmere.

De grammatiske oplysninger om de grønlandske ord indskrænker sig stort set til oplysning om opslagsordenes grammatiske kategori, dog kun for nominers og verbers vedkommende, ikke for adverbiers og partiklers:

atuarfik *t* skole (-en)
niggerpoq *o* det blæser sydost
arriitsumik langsomt
aqagu i morgen

Bortset fra enkelte tilfælde gives der ingen morfologiske oplysninger om grønlandske ord. Det var især de grønlandske medlemmer af redaktionen der mente, at eftersom den primære målgruppe er grønlandere, som må antages at vide, hvordan ordene bøjes. Det synspunkt er ikke usædvanligt: "...L1 -> L2 ordbøger, hvor det gælder, at det fortrinsvis er L2-ordforrådet, der forklares, idet det forudsættes at brugeren har større behov for grammatiske oplysninger om L2 end om L1." (Mogensen 1995:113)

De danske medlemmer af Oqaatsits redaktion opfattede sig naturligt nok som repræsentanter for de danske brugere, og ville gerne tilgode-se denne gruppes behov for oplysninger om de grønlandske ord. Selv om det er en generel principdiskussion, var den særlig vanskelig fordi det var en "barberet" ordbog, hvor vi var nødt til at begrænse os og gå på kompromis.

Der var imidlertid også et andet argument imod oplysninger om bøjning af de grønlandske ord. I grønlandsk – som i så mange andre sprog – er der tendens til at stærk bøjning af substantiver viger for svag bøjning. Ingen i redaktionen ønskede at ordbogen skulle komme til at virke konservativ/normativ (Rischel 1996:220). Løsningen blev, at man anførte de stærkt bøjede ord som opslagsord med henvisning til entals- eller grundformen. Det tilgodeser de danske brugere uden at virke normerende på de grønlandske. Men på den anden side kan danske brugere ikke se, hvordan et givet substantiv bøjes, hvilket er frustrerende for den aktive bruger.

At de grønlandske brugere er primærgruppen ses af, at der er bøjningsoplysninger om de danske ord (L2), nemlig substantivernes køn (angivet ved bestemthedsendelsen):

piumasaq *t* ønske(-t); vilje(-n); krav(-et)

På et tidspunkt under udarbejdelsen af Oqaatsit bredte ønsket om at give mange oplysninger om dansk sig til verbernes konjugation, således at vi – igen af hensyn til de grønlandske brugere – på et tidspunkt sad med oversættelser, der så sådan ud

kiggippaa (kiggissivoq) o klemmer (klemte, har klemt) det sammen; sætter (satte, har sat) det i spænd.

Det blev dog af indlysende grunde opgivet igen.

I Ordbogi var omteksten begrænset til nogle korte vejledende afsnit om bogens baggrund og opbygning, om retskrivnings- og alfabetiseringsprincipper. Også i Oqaatsit gælder princippet om en lav kondenseringsgrad, dvs. "...at begrænse brugen af grammatiske koder til et minimum. ... for at lette læseligheden, ikke mindst for de meget unge brugere." (Oqaatsit:430). Men ønsket om at give mere udførlige grammatiske oplysninger medførte, at omteksten i Oqaatsit blev forøget drastisk med et udførligt kapitel om 'Ord, ordformer og ordbetydning i grønlandsk og dansk' (Rischel 1990) hvor ligheder og især forskelle i sprogstrukturen blev forklaret samt et afsnit om stavning af låneord og et afsnit med regler for principperne for omsætning fra gammel til ny retskrivning (Jacobsen 1990 a,b).

Men vi har måttet erkende, at kun meget få brugere overhovedet kender eksistensen af disse afsnit. Som J.E. Mogensen udtrykker det (1995:116): "...erfaringen viser, at kun de færreste brugere overhovedet slår op i omtekster og forord: De forventer at få de nødvendige informationer der, hvor de slår op første gang." Derfor vil de grammatiske afsnit i næste udgave af Oqaatsit, der netop er undervejs, udkomme i et særskilt supplementsbind, som i højere grad – håber vi – vil indbyde til at blive brugt i egentlig undervisningsøjemed.

Men stadig mangler der en egentlig grammatik, som kan indgå som en integreret del af en større 'pakkelsøsnig' (cf. Bergenholtz 1995:11ff) – sådan som det tidligere var tilfældet hos Egede, Fabricius og Kleinschmidt.

9. Afslutning

Den grønlandsk-danske ordbog, Ordbogi (1977) er historisk at betragte som en nødløsning, affødt af den radikale retskrivningsreform. Som der står i forordet, var den tænkt som en skole-ordbog, der var ikke tid til at lave en større ordbog.

Imidlertid er der aldrig siden blevet sat midler af til at sætte en 'rigtig' ordbog i værk, så da Ordbogi var ved at være udsolgt, blev efterfølgeren, Oqaatsit (1990), kun en udvidet og revideret udgave af skoleordbogen.

Når det er den eneste ordbog på markedet, opfatter folk den selvfølgelig ikke som en skoleordbog, og derfor kommer dens begrænsninger – for eksempel det at man ikke kan se, hvordan de grønlandske ord bøjes – til at virke frustrerende og irriterende på de voksne brugere. Det er fuldt forståeligt, omend det er uretfærdigt over for ordbogen.

De strukturelle forskelle mellem grønlandsk og dansk betyder at opstillingen af lemmata ikke er helt ligetil. Grønlandsk er et polysyntetisk sprog, hvor det enkelte ord har en kompleks morfologisk struktur med afledning på afledning på afledning. At sætte kriterierne for hvilke udbyggede ord, der skal med som opslagsord, byder på både sprogvidenskabelig og kulturelle problemer – især hvis ordbogen skal kunne bruges af både L1- og L2-talere. Det er også vanskeligt at give en dækkende oversættelse af afledningssuffixerne, fordi betydningen af disse ofte er kontekstafhængige i vid forstand.

Ordbogsbilledet i dag ser således ud: der findes én eneste ordbog i den gældende retskrivning. Det er en grønlandsk-dansk skoleordbog med fokus på isolerede ord med korte oversættelser til dansk.

Det, der især er iøjnefaldende i billedet er alt det der mangler: Vi mangler en grønlandsk-dansk ordbog med udførlige oplysninger om grønlandsk morfologi, nuancerede betydningssammenhænge, stilvarianter, kollokation og syntaktiske sammenhænge.

Vi har heller ingen dansk-grønlandsk ordbog i ny retskrivning (bortset fra en minimalistisk skoleordbog, beregnet for den ikke avancerede danskundervisning af grønlandske børn i folkeskolen). De voksne må tage til takke med et fotografisk optryk af den gamle dansk-grønlandske ordbog, der som vist ovenfor i udpræget grad henvender sig til grønlandske brugere – og som altså er i gammel retskrivning. Og det er faktisk en hindring for mange almindelige brugere. Selvom der findes forholdsvis enkle og helt entydige omsætningsregler fra gammel til ny retskrivning (og de står bagest i Oqaatsit – men hvem kigger dér?), så kræver det stor overvindelse eller stort engagement at give sig i lag med den gamle retskrivning.

Der er heller ingen ordbøger mellem grønlandsk og hovedsprogene (bortset fra en lille grønlandsk-engelsk-dansk ordliste). Især manglen på engelsk/grønlandsk og grønlandsk/engelsk ordbøger er katastrofal, ikke bare med hensyn til faglitteratur ved videregående uddannelser, men også i betragtning af at ICC-organisationen (den cirkumpolare Inuit-organisation) primært fungerer på engelsk.

Der er heller ingen moderne grønlandsk ordbog. Ganske vist blev der sat et stort grønlandsk ordbogsprojekt i gang i 80'erne, men det kuldsejlede (cf. Långgård, dette bind).

Og så mangler der alle de andre modersmålsordbøger og ditto håndbøger. Jeg fortæller mine studenter på Grønlands universitet, at en modersmålsbruger ikke bare kan men også skal ty til modersmålsordbøger. Ingen er udlært, alle kan komme i tvivl. De grønlandske studenter bliver grønne af misundelse (nej, det er ugrønlandsk – de bliver helt tavse af benovelse) når jeg viser dem, hvad vi har: ikke bare Ordbog over det Danske Sprog (28 bind) men også Nudansk Ordbog (som også er en fremragende etymologisk ordbog og med sproghistorisk oversigt), Håndbog i dansk Sprogbrug, retskrivningsordbog, synonymordbøger, etymologiske ordbøger, idiomordbog,

dialektordbøger, ordbog med bevingede ord, fremmedordbøger og mange mange flere. Og der kommer til stadighed nye.

Behovet for en bred vifte af ordbøger er akkurat lige så stort i et 'lille sprog' som i et stort. (Med 'lille sprog' menes sprog med under 500.000 talere, cf. H. Holmboe, dette bind). Zakaris Hansen talte ved kongressen om fordele og ulemper ved at lave ordbøger for 'små sprog'. Ulemperne er at det er så forfærdelig ressourcekrævende, både menneskeligt og økonomisk. Fordelene, at man er et tæt og overkommeligt sprogsamfund. Det gælder nu ikke helt for Grønland, hvor befolkningen bor spredt over en uhyre langstrakt kyststrimmel. De geografiske afstande er enorme, og der er ingen bilveje, men skibs- og fly/helikoptertrafikken er rasende dyr. Men der er alligevel ønsket om samhörighed, som givetvis forstærkes af tilstedeværelsen af danskerne.

Jeg gør mit bedste for at uddanne kvalificerede sprog-arbejdere, ordbogs-magere in spe. Lad os håbe, at de bevilgende myndigheder kan bringes til at indse vigtigheden af at et 'lille sprog' også får de nødvendige økonomiske redskaber til at kunne følge med udviklingen på egne præmisser.

Litteratur

- Bergenholtz, Henning 1995: Grammatik i bilingvale ordbøger. I: *LexicoNordica* 2, 5–18.
- Bergsland, Knut/Jørgen Rischel (eds.) 1986: *Pioneers of Eskimo Grammar*. Copenhagen: Travaux du Cercle Linguistique de Copenhague.
- Berthelsen, Chr., I. Kleivan/Fr. Nielsen, R. Petersen/J. Rischel 1977: *Ordbogi. Kalaallisuumit – Qallunaatumut. Grønlandsk-Dansk*. København: Ministeriet for Grønland.
- Berthelsen, Chr./B.Jacobsen/I.Kleivan/Fr.Nielsen/R.Petersen/J.Rischel 1990: *OQAATSIT. Kalaallisuumit Qallunaatumut. Grønlandsk Dansk ORDBOG*. Nuuk: Atuakkiorfik.
- Bugge, Aa./K.Lyng/A.Fuglsang-Damgaard/Fr.Nielsen 1960: *Dansk-Grønlandsk ORDBOG*. København: Ministeriet for Grønland.
- Dansk Sprognævn (ed.) 1986: *Retskrivningsordbogen*. København: Gyldendal.
- Fortescue, M./S.Jacobson/L.Kaplan 1994: *Comparative Eskimo Dictionary. With Aleut Cognates*. Fairbanks: Alaska Native Language Center, University of Fairbanks.
- Fortescue, Michael 1980: Affix Ordering in West Greenlandic Derivational Processes. In: *International Journal of American Linguistics*, Vol. 46, no. 4, 259–278.
- Gad, Finn 1981: *Læse- og skrivekyndigheden indtil 1814*. København. *Grønland*, vol. 7, 205–219.

- Jacobsen, Birgitte 1990a: Stavning af låneord. I: *Oqaatsit*, Nuuk: Atuakkiorfik, 460–465.
- Jacobsen, Birgitte 1990b: Omsætning fra gammel til ny retskrivning + Liste over omsætningsregler fra gammel til ny retskrivning. I: *Oqaatsit*, Nuuk: Atuakkiorfik, 466–465 + 466–472.
- Jacobsen, Birgitte 1994: Grønlandsk læseundersøgelse. *En ortografisk, fonologisk og morfologisk undersøgelse*. København: Københavns Universitet (U Publ. Ph.D.-afh.)
- Kjer, I./Chr.Rasmussen 1893: *Dansk-grønlandsk Ordbog*. København: Ministeriet for Kirke- og Undervisningsvæsenet.
- Kleinschmidt, Samuel 1871: *Den Grønlandske Ordbog*. København: Ministeriet for Kirke- og Underviisningsvæsenet.
- Mogensen, Jens Erik 1995: Fordelingsstruktur og kondensering. Grammatik i bilingvale ordbøger med dansk og tysk. I: *LexicoNordica 2*, 109–119.
- Petersen, Robert/Jørgen Rischel 1985: Sproglig indledning og kommentar til Resens tysk-grønlandske ordliste. I: *Grønland*, vol. 5–6–7, 156–171.
- Rischel, Jørgen 1990: Ord, ordformer og ordbetydninger i grønlandsk og dansk. I: *Oqaatsit*. Nuuk: Atuakkiorfik, 430–455.
- Rischel, Jørgen 1996: The Making of Modern Greenlandic. Dictionaries. *Cultural and Social Research in Greenland 95/96. Essays in Honour of Robert Petersen*. Ilisimatusarfik/Atuakkiorfik, Nuuk, 217–227.
- Svavarsdóttir, Ásta 1994: Sprogsamfund, sprogpolitik og ordbøger. I: *LexicoNordica 1*, 119–137.
- Svensén, Bo 1993: *Practical Lexicography. Principles and Methods of Dictionary-Making*. Oxford: Oxford University Press.
- Vikør, Lars 1993: *The Nordic Languages. Their Status and Interrelations*. Oslo: Novus.